

Bo Pettersson

Kuvittele! Mielikuvituksesta kirjallisuuden tutkimuksessa ja opetuksessa

Tietyn aikakauden käsitys kirjallisuudentutkimuksesta kytkeytyy aina tiiviisti käsitykseen kirjallisuudesta ja sen arvosta. Niinpä jos arvioidaan kirjallisuuden tutkimuksen tai opetuksen nykytilaa, on otettava huomioon myös kirjallisuuden tila. Ainakin länsimaissa kirjallisuus on vähintään kahdessa mielessä ahtaalla. Vaikka kirjoja myydään paljon, ihmiset eivät enää käytä aikaansa lukemiseen, vaan televisio, elokuvat, sarjakuvat sekä alati lisääntyvä tietokoneviihde ovat viime vuosikymmeninä vahvistaneet asemiaan. Jo tämä yksin riittäisi ajamaan kirjallisuuteen perustuvan tieteenalan ahdinkoon. Toiseksi varsinkin kertomakirjallisuudessa viihde ja taide ovat yhä enemmän sekoittumassa toisiinsa, ja samalla kaanonissa tapahtuu liikettä marginaalista keskustaan ja toisinpäin, jopa siinä määrin, että on vaikea enää erottaa, mitä kertomakirjallisuuden valtavirta edes on. Lisäksi useimmissa lajeissa on tullut tavaksi sekoittaa faktaa ja fiktiota: esimerkiksi (oma)elämäkertaan ja popularisoituun tieteeseen yhdistetään draamaa, runoutta ja proosaa. Tällaiset muutokset eivät sinänsä ole valitettavia, mutta niiden seurauksena keskivertolukijat saattavat kokea vaikeana hahmottaa kertomakirjallisuutta lajityyppinä. Poikkeuksen tekevät populaarifiktion lajit, joiden rajoja vahtivat niin kustantamot kuin lukijatkin. Ilahduttavaa kyllä, Suomessa kirjallisuutta opetetaan yliopistojen ohella alakoulusta lukioon. Mutta kouluissa opintosuunnitelmiin on yritetty mahdollistaa niin paljon sinänsä tärkeää tietoa kirjallisuuden lajeista ja historiasta, ettei itse kirjallisuuden lukemiselle ja sitä koskevalle avartavalle keskustelulle jää kovinkaan paljon aikaa. Tärkeämpää kuin iskostaa koululaisiin kirjallisuustietoa olisi innostaa heitä lukemaan – se on omiaan laajentamaan heidän elämänkatsomustaan ja saattaa houkutella jokusen heistä kirjallisuudentutkimuksenkin pariin.

Seuraavassa käyn ensin lyhyesti läpi tärkeimpiä perusteluja sille, miksi kirjallisuudentutkimusta on tarvittu ja miksi sitä yhä tarvitaan. Sen jälkeen esittelen näkemykseni siitä, miten kirjallisuudentutkijat voisivat ajanmukaisin argumentein paitsi puolustaa tieteenalaansa myös vahvistaa sen merkitystä ja lisäksi tarjota uusia eväitä kirjallisuudenopetukseen. Tässä keskustelussa huomiotta on nähdäkseni jäänyt mielikuvituksen merkitys: liian vähän on kiinnitetty huomiota siihen, kuinka keskeinen tekijä mielikuvitus on ihmisen kognitiossa, kuinka kiehtovasti se toimii juuri kirjallisuudessa ja kuinka myös kirjallisuustiede voi harjoittaa mielikuvitusta ja tuottaa tutkimusten tekijöille ja lukijoille niin mielihyvää kuin oivalluksiakin. Mielikuvitus on usein

määritelty ”mahdollisen ajattelemiseksi” (Pettersson 2002, 13), ja tässä käsittelem sitä kognition luovana aspektina, keskittyen sen keskeiseen rooliin kirjallisuudessa, kirjallisuudentutkimuksessa ja kirjallisuudenopetuksessa.¹ Kuvittelemisen tietysti on keskeistä myös tieteen tekemisessä, mikä tässä artikkelissa käy ilmi konditionaalinen käytöstä: kuvittelen, millä tavoin mielikuvitusta voitaisiin tutkia.

Kirjallisuuden ja kirjallisuustieteen oikeutuksesta: välineelliset ja esteettiset näkökannat

Kysymys kirjallisuuden tutkimuksen ja opetuksen merkityksestä liittyy siis kiinteästi kysymykseen kirjallisuuden merkityksestä. Jälkimmäiseen on perinteisesti vastattu kahdella tavalla: on joko katsottu, että kirjallisuudella on yksi tai useampi tehtävä ja että se on siis väline, jonka avulla voidaan päästä tiettyyn päämäärään, tai sitten sitä on pidetty päämääränä itsessään. Toki välineellisiä ja esteettisiä näkökantoja on myös yhdistelty.

Välineellisen näkökannan sisällä yksi suuntaus on pitänyt kirjallisuutta *simulatiivisena*: on katsottu, että simuloimalla arkielämän kokemuksia kirjallisuus voi auttaa lukijoita selviytymään tosimaailmassa. Esimerkiksi tanskalainen Jørgen Dines Johansen toteaa, että ”kirjallisuudella on merkitystä siksi, että se pystyy simuloimaan tavanomaisia (toki myös käänteentekeviä) kokemuksia sekä muuttamaan ne muodoltaan toisenlaisiksi” (2002, 432).² Eettisen suuntauksen mukaan taas kirjallisuus opettaa lukijoille hyveitä. Sitä on hiljattain asettunut kannattamaan amerikkalainen kirjallisuustieteen ja filosofian professori Mark William Roche, jonka mielestä kirjallisuudentutkimuksen pitäisi auttaa lukijoita saavuttamaan oma sisäinen arvonsa (2004, 259). Rochen näkemys liittyy läheisesti kirjallisuustieteen niin sanottuun eettiseen käänteeseen, joka yhdistetään tutkijoista muun muassa Wayne C. Boothiin, Martha C. Nussbaumiin ja James Phelaniin. He uskovat, että kirjallisuuden lukeminen voi jossain mielessä harjoittaa lukijoiden moraalista näkemystä (Davis & Womack 2001). Kuten amerikkalainen narratologi Suzanne Keen on hiljattain tuonut esiin, eettistä kantaa perustellaan usein emootioilla. Hänen mielestään voidaan jopa puhua laajalle levinneestä empatia–altruismi-hypoteesista. (Keen 2007, vii.) Eettinen suuntaus voi joko perustua tai olla perustumatta *empaattiseen* suuntaukseen: sen mukaan lukijat eläytyessään tarinoiden tai näytelmien henkilöihin tai runojen puhujiin voivat harjoitella erilaisia eettisiä asenteita, mikä joidenkin tutkijoiden mielestä tekee heistä myötätuntoisempia. Samansuuntaisesta ajattelusta kertoo se, että pitkälle 1900-luvulle asti SOPIVAN kaunokirjallisuuden lukemista pidettiin länsimaissa kasvattavana toimintana, joka sopi varsinkin nuorille naisille. Kuten Keenin hyödyllinen katsaus empatiaa ja kirjallisuutta koskevaan laajaan tutkimukseen osoittaa, empatia–altruismi-hypoteesi on viimeisten kolmensadan vuoden mittaan monin tavoin kyseenalaistettu. Keen on nähdäkseni oikeassa siinä, ettei romaa-

nien lukeminen välttämättä edistä altruismia, ja hän perääkin tarkempaa tutkimusta siitä, miten esteettiset tunteet vaikuttavat ihmisiin (2007, vii, xxv).

Niin simulaatiivinen, eettinen kuin empaattinenkin suuntaus perustuu avoimesti tai epäsuoremmin siihen näkemykseen, että kirjallisuus vahvistaa lukijoiden sosiokulttuurista kompetenssia ja on siten välineellistä. Nämä kolme suuntausta voitaisiin sisällyttää neljanteen välineelliseen suuntaukseen, jota ovat viime aikoina tuoneet esiin evoluutiota painottavat tutkijat ja teoreetikot kuten Ellen Dissanayake (1988, 1992, 2000) ja Joseph Carroll (1995, 2004). Heidän mukaansa taide ja siten myös kirjallisuus lukeutuu ihmisen *evolutiivisiin* (tai adaptiivisiin) ominaispiirteisiin ja tarpeisiin. Tämän näkemyksen mukaan kirjallisuuden lukeminen tekee ihmisistä sosiokulttuurisesti osaavampia ja siten kumppaneina houkuttelevampia. Carroll ilmaisee asian näin:

Me käytämme mielikuvituksen [mukaan lukien taiteen] antamia malleja, jotta saisimme maailmasta selvää, jotta emme vain abstraktisti ”ymmärtäisi” sitä vaan tuntisimme ja havaitsisimme oman paikkamme siinä – jotta näkisimme sen sisältäpäin. Maailman hahmottaminen tällä tavalla, kertomusten ja muiden taiteiden kautta, on sekä perustavanlaatuinen psykologinen tarve että välttämätön edellytys, jota ilman emme pysty käyttäytymään niin, että kaikki muut adaptiiviset tarpeemme tulevat tyydytetyiksi. (2004, xxii)³

Vaikka nämä neljä välineellistä suuntausta ovat keskenään erilaisia, ne kaikki näyttävät oletettavan, että mielikuvitusta käytetään tavalla tai toisella aina, kun kirjallisuutta tai sitä koskevaa tutkimusta luetaan tai kirjoitetaan. Kuvitteelliset henkilöt, puhujat ja maailmat apunaan mielikuvitus muuttaa kokemuksia, avaa ikkunoita ja auttaa lukijoita näkemään sisältäpäin sen maailman, jossa he elävät – sen menneet, nykyiset ja tulevat muodot. Välineelliset suuntaukset siis osoittavat, miten tärkeitä kirjallisuudelle ominaiset mielikuvituksen aspektit ovat.

Välineellisten näkökantojen mukaan kirjallisuutta ja kirjallisuudentutkimusta voidaan käyttää erilaisiin tarkoituksiin, kun taas esteettisen näkökannan mukaan kirjallisuuden lukeminen ja kirjallisuudentutkimus ovat tärkeitä sinänsä, taidetta taiteen tai taiteenteon vuoksi. Esteettiset ja välineelliset kannat eivät kuitenkaan välttämättä ole keskenään ristiriidassa. Oxfordin yliopiston kirjallisuuden professori Christopher Butler on hiljattain nostanut esiin vanhan esteettisen näkemyksen siitä, että mielihyvä kuuluu oleellisesti taiteeseen, mutta hänen perustelunsa tulevat lähelle välineellisiä näkemyksiä. Hänen mukaansa ihminen haluaa tutkia ja ymmärtää erilaisia asioita ja ilmiöitä, ja paljolti siksi kirjallisuuden lukeminen antaa niin paljon tyydytystä (Butler 2005, 14). Viime vuosina useimmat muutkin esteettismieliset tutkijat ovat lieventäneet kantojaan välineellisillä näkökohdilla. Esimerkiksi teoksen *The New Aestheticism* johdannossa nuoret brittiläiset tutkijat John J. Joughin ja Simon Malpas arvioivat, että esteettiset aspektit ovat kirjallisuudessa yhtä tärkeitä kuin poliittiset, historialliset ja ideologiset (2003, 3). Samoin brittiläinen gerontologi ja kirjallisuudentutkija Raymond Tallis on

useaan otteeseen painottanut sitä, kuinka käyttökeltvotonta taide on, mutta samalla hän on nähnyt sen tuovan mielihyvää ja auttavan ihmisiä ymmärtämään maailmaa paremmin (Tallis 2000, 354, 360; 1995, 79–208).

Miten analysoida mielikuvitusta kirjallisuudessa ja kirjallisuudenopetuksessa

Yhteen aikaan kirjallisuustieteessä törmäsi jatkuvasti käsitteeseen *kirjallinen mielikuvitus*. Kun siitä puhuttiin tietyn kirjailijan tai kirjailijaryhmän (kuten jonkin kielialueen kirjallisuuden) yhteydessä, tarkoitettiin yleensä suurin piirtein ”keskeisiä teemoja” tai ”ominaispiirteitä”. 1920-luvun alussa cambridgelainen uskriitikko I. A. Richards (1926: 239–253) yritti määritellä mielikuvituksen kuuden eri määritelmän kautta, mutta viime aikoina se on tuomittu käsitteenä niin epämääräiseksi tai vanhanaikaiseksi, ettei siitä ole hyötyä kirjallisuudentutkimukselle, vaikka filosofiassa sitä onkin ahkerasti käytetty (Kearney 1998). Ennen kuin ryhdyn palauttamaan mielikuvitukselle sen arvoa, lienee paikallaan suhteellistaa tavoitteeni. Vaikka väitän, että mielikuvitus on kognition, kirjallisuuden ja kirjallisuustieteen perustavanlaatuisen ominaisuus, pidän samalla mielessäni amerikkalaisen kirjallisuuden professori Jeanne Fahnestockin (1999: 4–6) varoituksen: analysoitaessa kieltä ja kirjallisuutta ei pidä päästää valtaan yhtä kielikuvaa, kognitiivista kykyä tai mitään muutakaan yksittäistä tekijää. Ihmisen kognitiiossa mielikuvitus on ratkaisevasti riippuvainen ainakin aistihavainnoista, kuvantamisesta ja muistista, joiden toimintaa ja keskinäisiä suhteita – kielellisiä ja muita – ei kognitiotutkimuksen huomattavasta edistyksestä huolimatta ole vielä yksityiskohtaisesti tutkittu. Kirjallisuutta tai kirjallisuustiedettä lukiessaan tai kirjoittaessaan ihminen käyttää kognitiivisia kykyjään kompleksisella tavalla. Ilmiön koko monimutkaisuutta voidaan vähitellen alkaa ymmärtää vasta, kun mielikuvituksen keskeinen merkitys näille prosesseille tunnustetaan. Ei olisi yllättävää, jos mielikuvitus tulevaisuudessa jaettaisiin erilaisiin osa-alueisiin, joiden keskinäisiä suhteita tutkittaisiin. Joitakin tärkeitä erotteluita on jo esitelty amerikkalaisen filosofin Shaun Nicholnsin toimittamassa artikkelikokoelmassa *The Architecture of the Imagination* (Gendler 2006, Goldman 2006, Hill 2006, Walton 2006).

Seuraavassa tarkastelen viittä eri tapaa, joilla mielikuvitusta voidaan tutkia yhdistelemällä olemassa olevia kirjallisuudentutkimuksen lähestymistapoja.

1. *Metaforan tutkimuksen ja narratologian yhdistäminen*. Aristoteleesta lähtien tutkijat ovat ajatelleet, että metaforan kaltaisten kielikuvien ja kertomusten välillä on jonkinlainen yhteys, mutta tuon yhteyden laatuun ei ole juurikaan kiinnitetty huomiota. Jokin aika sitten tarkastelin erästä maailmalla yleistä perusmetaforaa, ”Elämä on matka”, ja koetin kartoittaa, millä eri tavoilla se on yhteydessä kertomuksiin (Pettersson 2001). Metafora tai lyhyt kuvaus voidaan usein laajentaa paraabeliksi tai

jonkin muun lajin kertomukseksi, tai toisinpäin kertomus voidaan tiivistää metaforiseksi ilmaukseksi (Pettersson 2005a, 314). Kuten metaforan tutkija Sam Glucksberg (2001, 4) on todennut, metaforaa runouden keinona ja metaforaa symbolina käsitellään tutkimuksessa usein erikseen, lukuun ottamatta kognitiivista (kirjallisuuden) tutkimusta. Itse väittäisin, että jos metafora symbolina saisi tutkimuksessa enemmän huomiota, olisi helpompi ymmärtää, millä tavoin kertomus tiivistyy metaforaan tai metafora laajenee kertomukseksi. Esimerkiksi Franz Kafkan romaani *Linna* (*Das Schloss*) kuvaa linnaa ja sinne pyrkivää päähenkilöä siten, että itse linnasta tulee mahdottoman pyrkimyksen metafora, joka juonen edetessä kasvaa symboliksi siitä, miten mahdotonta ihmisen on saavuttaa korkeimpia tavoitteitaan. Tämä ilmenee siis sekä linnan symbolin että romaanin juonen kautta.

Joissakin romaaneissa, kuten Nathaniel Hawthornen *Tulipunaisessa kirjaimessa* (*The Scarlet Letter*), koko juoni rakentuu romaanin nimen ilmaiseman keskeisen symbolin ympärille. Romaanin nimi voi myös viitata allegoriseen merkitykseen, joka paljastuu lukijalle vasta vähitellen; tämä tukee sitä yleistä näkemystä, jonka mukaan allegoria ”välittää moninaisia merkityksiä laajennetun metaforan avulla” (Kasten 2005, 12). Jos brittiläisen nykykirjailijan Magnus Millsin lukija ei entuudestaan tunne Millsin parabelin kaltaisia romaaneja, hän saattaa aluksi ajatella, että romaani *Explorers of the New Century* (2006) on kirjoitettu 1800-luvun todellisten tai fiktiivisten matkakertomusten hengessä. Vasta romaanin puolivälissä paljastuu syy, miksi tarinan kaksi retkikuntaa matkaavat läpi aution, tuulisen erämaan. Professori nimeltä Childish on kehittänyt vaikutusvaltaisen ”kuljetusteorian”, jonka mukaan sodista vapautuneessa yhteiskunnassa on jäljellä enää yksi ongelma: ärsyttävän puheliaat muulit – ihmisen ”väistämätön taakka” – pitää kuljettaa maailman ”Sovitusti kaukaisimpaan kolkkaan” (Mills 2006, 100, 106, kursivointi kirjailijan). Retkikuntien varustuksen ja niiden johtajien arvomaailman perusteella kertomus näyttäisi sijoittuvan kuningatar Viktorian aikaan, mutta merkillinen käsitys muuleista, jotka vieläpä osaavat puhua, viittaa siihen, että romaani kuuluu vaihtoehtoisen historian alalajiin. Romaanin nimen täysi merkitys ei kuitenkaan paljastu ennen kuin lähellä romaanin loppua. Ensin eräs miehistä rakastuu muuliin, joka on onnistunut kostamaan raadantansa retkikunnan miehille – miesten on kannettava muuli Sovitusti kaukaisimpaan kolkkaan – ja lopuksi retkikunnan toinen johtaja tulee siihen tulokseen, ettei turhaksi osoittautunut matka (määränpää kun ei ole ”elonkelvolinen”) ole kuitenkaan täysin epäonnistunut, koska uuden vuosisadan löytöretkeilijät saattavat myöhemmin löytää retkikunnan jäljet ”mielessään tyystin uudenlaiset aivoitukset” (Mills 2006, 179). Tämän perusteella Millsin romaanin voi tulkita allegoriaksi, joka kuvaa ihmisen lapsellisen kytymätöntä tarvetta luoda suurisuuntaisia, epäinhimillisiä teorioita. Vaikka tähän allegoriseen merkitykseen vihjataan pitkin matkaa, sen täysi merkitys aukeaa vasta lopussa. Tällaisia metaforan ja kertomuksen symbolisia yhteen-

sulaumia pitäisi tutkia tarkemmin, jotta saataisiin selville, miten mielikuvitus liittyy kirjallisuuden tapaan käyttää erilaisia kielikuvia ja kertomuksia (ks. Pettersson 2011).

Kielikuvia ja kertomuksia yhdistää myös se, että molemmat vastaavat *mitä jos* -kysymyksiin: Mitä jos Matti olisi (käyttäytyisi kuin) leijona? Mitä jos hän lentäisi Plutoon? Mitä jos hän kosisi Maijaa? Kielikuvien ja kertomusten – ja myös monenlaisen muun kielenkäytön – ymmärtäminen edellyttää, että muistia käytetään luovasti ja että asioita yhdistellään uudella tavalla, yleensä laajentamalla tai yhdistämällä aiemmin erillisinä pidettyjä kokonaisuuksia. Kognitiotutkijat Mark Turner (1996) ja Gilles Fauconnier (Fauconnier & Turner 2003) ovat tutkineet kognitiivisesta näkökulmasta eri metaforien käsitteellistä sulautumaa (*cognitive blending*) ja kertomuksia mutta eivät juuri sitä, miten ne liittyvät toisiinsa. Kertovan ja kuvallisen aineksen yhdistymistä ihmisen kognitiossa tulisikin tutkia paljon tarkemmin.

2. *Kaunokirjallisen kommunikaation kehys*. Kirjallisuuden tutkimuksen ja opetuksen kannalta voisi olla hyvä yrittää antaa kaunokirjalliselle kommunikaatiolle yleisempi kehys, jotta sen eri variaatioita voisi ymmärtää paremmin. Itse näkisin, että tämä kehys perustuu kahtalaiseen kuvitteluun. Kolmisenkymmentä vuotta sitten newyorkilainen kirjallisuuden ja kielitieteen professori Samuel Levin (1977, 116) ehdotti runoudelle seuraavanlaista kehystä: *Luon ajatuksissani maailman (jossa olen itse) ja kutsun sinut kuvittelemaan, miten siellä...* Tämän kehysten avulla voi analysoida runouden lisäksi proosaa ja draamaa (joka on useimmiten muodoltaan dramatisoitu kertomus). Levinin lause tuo tiivistettynä esiin sen seikan, että runous – ja siis näkemykseni mukaan kaikki kirjallisuus – on tulosta kahtalaisesta kuvittelusta (luon ajatuksissani, kuvittelen): tekijä kutsuu lukijan kuvittelemaan ja lukija ottaa kutsun vastaan jatkaessaan lukemista. Nämä molemmat ovat monimutkaisia prosesseja. Kenties lause pätee myös amerikkalaisen modernistin Ezra Poundin (1988, 381) vuonna 1916 julkaisemaan kuuluisaan runoon, jonka kaksi säettä ovat hyvä esimerkki runoilijan imagistisesta tiivyyden poetiikasta.

In a Station of the Metro

The apparition of these faces in the crowd;
Petals on a wet, black bough.

Metroasemalla

Näiden kasvojen näkeminen tungoksessa;
terälehtiä märällä, mustalla oksalla.
(Suom. Pertti Nieminen)

Runon puolipisteen merkitys on lähinnä ”on” (metafora) tai ”on kuin” (vertaus). Substantiivi *apparition* näyttää viittaavan havaitisijaan (jonka silmissä kasvot näyttävät metroasemalla terälehdiltä) samoin kuin deiktinen määre *these*, mutta varsinaisesti kenenkään läsnäoloa ei mainita. Tosin kuten alankomaalainen narratologi Mieke Bal (1985, 121–126) ja monet muut ovat huomauttaneet, kaikkeen kirjallisuuteen kuuluu

oletus ensimmäisen persoonan kehuksesta. Poundin runon voisi varmasti nähdä kertomuksen tiivistelmänä (”Kun astuin metroasemalle, mieleeni tuli että...”) tai sitä voisi laajentaa kertomukseksi – itse asiassa Pound (1988, 381n9) onkin huomauttanut, että runon haikua muistuttava lause perustuu toiseen runoon, jossa alun perin oli kolmekymmentä säettä. Mutta jos väitetään, että runon kehys on kertova, typistetään Poundin imagistisen runon luentaa, sillä runon säkeissä ei ole edes verbiä, joka on kertomuksen olennainen tekijä. Tekstien analyysissa Levinin kehys ei viekään kovin pitkälle, mutta koska se antaa kehysten kaikenlaiselle kirjallisuudelle ja ottaa huomioon kahtalaisen kuvittelun, sen avulla voi kehittää pohjaa kirjallisen kommunikaation tarkemmalle tutkimukselle. Kaikki kirjalliset maailmat, miten realistiset tai fantastiset tahansa, syntyvät kompleksisen kahtalaisen kuvittelun tuloksena. Tähän näkemykseen liittyy myös brittiläisen filosofin Jane Healin (2003, 8) argumentti, jonka hän on esittänyt mielen filosofiaa koskevassa keskustelussa: hänen mukaansa ihmiset pystyvät ymmärtämään toisiaan siksi, että he pystyvät kuvittelemaan toistensa näkökannat.

3. *Yksilöllinen ja jaettu mielikuvitus*. Kolmas näkökohtani siitä, mikä rooli mielikuvituksella voisi olla kirjallisuudentutkimuksessa, liittyy mielikuvituksen tutkimuksen kahteen eri perinteeseen. Mielestäni oleellista olisi yhdistää toisiinsa yksilön mielikuvituksen tutkimus (filosofiassa) ja ihmisryhmien jaetun mielikuvituksen tutkimus (yhteiskuntatieteissä) (Pettersson 2002). Yksittäisten kirjailijoiden tyyliä, heidän metaforiaan, teemojaan ja suosimiaan kirjallisuudenlajeja määrittelee paljolti se, millainen suhde heillä on aiempiin ja nykyisiin kirjallisuuden ja kulttuurin muotoihin, toisin sanoen se, millaisessa vuorovaikutuksessa heidän yksilöllinen mielikuvituksensa on jaetun mielikuvituksen (tai sen tietyn muodon) kanssa. Muistettakoon, että mielikuvitus liittyy tiiviisti luovuuteen, jossa brittiläisen kielitieteilijän Ronald Carterin (2004, 41) mukaan yhdistyy ihmisen luonteenlaatu ja sosiokulttuurinen tietämys. Monet tutkijat ovat viime aikoina tuoneet esiin yhteyksiä luovuuden, mielikuvituksen ja metaforan sekä toisaalta kulttuurin välillä (Kearney 1988, Shore 1996, Kövecses 2005, Pope 2005), mutta tällä saralla on paljon työtä vielä tekemättä.

Toki saattaa olla työlästä selvittää edes yksittäisen runon kohdalla, miten kirjailijan yksilöllinen mielikuvitus ja jaettu mielikuvitus tekstissä näkyvät. Brittiläisen kirjailijan ja tutkijan Peter Ackroydin teos *Blake* pyrkii käymään kattavasti läpi William Blaken elämäkerran. Käsitellessään runoa ”Tiikeri” (”The Tyger”) Ackroyd avaa laajasti tuon kuuluisan runon sosiokulttuurista taustaa: hän mainitsee oikeiden tiikerien kuvat, joita Blake on saattanut nähdä, runoilijan lapsena näkemät maalaukset, kuvat Raamatun villipedoista ja metsistä, luonnonhistoriaa käsittelevien kirjojen puupiirroksia, jotka Blake olisi saattanut tuntea (Ackroyd 1996, 147–148). Nämä mahdolliset vaikutteet Ackroyd asettaa Blaken tuona aikana kehittelemän kosmologian valoon; Blaken kiin-

nostus mystiikkaan oli tuolloin siirtymässä Emmanuel Swedenborgista Paracelsukseen ja Jakob Böhmeen, mistä kertoo myös *Jerusalem*-runoelma kuvituksineen (Ackroyd 1996: 149–155). Vaikka siis Ackroydin tavoitteena ei ole tehdä ”Tiikeristä” perusteellista tulkintaa vaan pikemminkin valottaa Blaken elämää ja teoksia, muutamalla sivulla hän silti antaa paljon materiaalia tuon ajan jaetusta mielikuvituksesta, suhteuttaa sitä Blakeen ja kartoittaa kirjailijan omaa mielikuvitusta ”Tiikerin” kirjoittamisaikaan. Onkin ollut varsin tavallista, että kirjallisuushistorioitsijat ovat tutkineet sitä, miten kirjailijan mielikuvitus suhteutuu jaettuun mielikuvitukseen, mutta harvoin tätä aihetta on tarkasteltu sellaisessa teoreettisesti perustellussa tutkimuksessa, jota itse peräänkuulutan.

Kirjallisuudenopetuksessa tutkimusta yksilöllisestä ja jaetusta mielikuvituksesta voisi hyödyntää monella tavalla. Kun keskustellaan kirjallisuuden henkilöhaamoista, esimerkiksi saduissa (*Tuhkimo*), näytelmissä (*Romeo ja Julia*) tai romaaneissa (*Seitsemän veljestä*), voitaisiin kartoittaa sitä, miltä osin opiskelijoiden käsitykset näistä hahmoista perustuvat henkilökohtaisiin käsityksiin ja miltä osin jaettuun mielikuvitukseen. Myös kiinnostavia lajeihin liittyviä kysymyksiä voitaisiin käsitellä. Millä tavalla esimerkiksi Hamletin mangaversio hyödyntää uuden lajityypin kautta japanilaisen sarjakuvan traditiota ja brittiläistä (tai jopa tanskalaista) esikuvaa?

4. *Mielikuvitus ja mimesis*. Neljäs, edelliseen liittyvä näkökohtani on mielikuvituksen ja mimesiksen välinen suhde: mielikuvitus perustuu aina johonkin. Mimesis eli tapa, jolla kirjallisuus viittaa olemassa olevaan maailmaan, ei ole ainakaan Aristoteleella ristiriidassa mielikuvituksen tai luovuuden kanssa. Kuten filosofi Paul Ricoeur (2003, 44) kirjoittaa teoksessaan *The Rule of Metaphor*, metaforaa tulkittaessa mimesis yhdistää todellisuuden ja mielikuvituksellisen kerronnan. Todellisuutta ei siis voi kuvata suoraan, vaan mielikuvitusta käytetään aina, kaikessa taiteessa. Trilogiassaan *Time and Narrative* Ricoeur (1984, xi) esittää, että mimesis on keskeisessä asemassa myös kertomuksessa, koska mimesiksen ymmärtäminen on sukua metaforan tulkinntalle. Metaforan ja kertomuksen sukulaisuutta voi ymmärtää, jos ajattelee Aristoteleen esimerkkiä ”Akilles on leijona”, joka on metafora (Akilleella on leijonan rohkeus), mutta yhtä hyvin se voisi olla kertomuksen otsikko (kertomus kuvaa Akilleen rohkeutta ja otsikko tiivistää sen juonen). Myös australialainen esteetikko David Novitz (1987, 19) väittää, että kirjallisuudessa täytyy olla mimeettinen aspekti, jotta sitä voisi ymmärtää, eli Ricoeurin lailla hän väittää, ettei kirjallisuus voi olla ei-mimeettistä (ks. myös Pettersson 1996). Kuitenkaan mielikuvitus ei pelkästään lähesty tosimaailmaa; se myös täydentää sitä. Novitzin (1987, 3) mukaan ilman kuvittelua ihminen ei pystyisi omaksumaan tietoa.

Hyvinkin erilaiset kirjallisuudentutkijat ovat siis tunnustaneet, että mimesiksen asema on keskeinen ja että mimesis viittaa tosimaailmaan mielikuvituksen keinoin – ja jopa uutta luomalla rikastaa sitä. Tälle perustalle on hyvä rakentaa. Mutta tehtävää on

paljon, sillä vaikka tutkijat toisinaan sivuavat mielikuvitusta tarkastellessaan simulaation ja empatian roolia kirjallisuudessa (ja sen lukemisessa), he eivät ole onnistuneet kuvaamaan, miten lukiessa tapahtuva simulointi ja kirjallisuuden herättämät tunteet perustuvat mielikuvitukseen. Vaikutusvaltaisessa simulaatiivisessa katsauksessaan mimeksien amerikkalainen filosofi Kendall Walton (1990, 13–21) käsittelee mielikuvittelua eri taiteissa ja päätyy siihen, että kuvittelu yleensä tavalla tai toisella perustuu todelliseen maailmaan. Samoin Suzanne Keen kattavassa esityksessään lukijan empatiasta käyttää termiä moneen kertaan eri muodoissa, mutta ei määrittele sitä eikä kehittele sitä pitemmälle. Itse olen toisaalla pyrkinyt osoittamaan, että jos tunnustetaan mimeettisempien lajien, kuten naturalistisen romaanin, vaikutus Kurt Vonnegutin teoksiin, jotka yleensä luetaan postmodernin tai tieteiskirjallisuuden piiriin, voidaan kuvata entistä tarkemmin, miten Vonnegut yhdistelee vakavuutta ja mustaa huumoria (Pettersson 1994, 12–36). Jos postmodernissa kirjallisuudessa yleensä suostutaan näkemään mimeettisiä (tai referentiaalisia) piirteitä, se auttaa huomaamaan, että huolimatta postmodernien teosten metafiktiivisistä tai leikillisistä piirteistä niissä on myös yhteiskunnallista tai jopa moraalista pohdintaa – näin on esimerkiksi amerikkalaisen postmodernistin Donald Barthelmen novellissa ”The Indian Uprising”, Toni Morrisonin nykyklassikossa *Minun kansani, minun rakkaani* (*Beloved*) ja Johanna Sinisalon romaanissa *Ennen päivänlaskua ei voi* (Pettersson 2007). Jos tutkijat kiinnittävät huomiota siihen, miten jäljittely ja uutta luova ajattelu yhdistyvät toisiinsa eri kirjallisuuden lajeissa, käy helpommaksi ymmärtää, miten monin tavoin mimesistä kirjallisuudessa käytetään.

Amerikkalainen kirjallisuuden professori Matthew Potolsky (2006, 161) huomauttaa hiljattaisessa mimesistä koskevassa analyysissään, että nykyään on mahdotonta erottaa toisistaan ”luonnon” ja ”kulttuurin” yhteen kietoutuneita totuuksia. Hänen mukaansa mimesiksen teoria ei koskaan pysty selittämään näiden totuuksien yhteyttä. Näin pessimistinen ei kuitenkaan tarvitse olla. Epäilemättä on hankalaa arvioida, mikä rooli tiettyssä tekstissä on maailman kuvaamisella ja maailman simuloimisella (Halliwell 2002). Mutta kuten äskeiset esimerkkini postmodernin kirjallisuuden jäljittelevistä aspekteista osoittavat, tämä ei tarkoita, että tavoite olisi mahdoton saavuttaa tai että sitä kohti pyrkiessä voisi unohtaa mimesiksen teorian tai käsitteen. Päinvastoin, jos kirjallisuuden tutkimus ja opetus ryhtyisivät tällaisiin pyrkimyksiin, siitä voisi koitua merkittäviä seuraamuksia.

Mimesiksen kysymykset tarjoavat aineksia myös kirjallisuudenopetukseen. Esimerkiksi realistisen ja fantasianovellin todellisuuden kuvausta vertailtaessa voidaan pohtia seuraavanlaisia kysymyksiä: Kuinka paljon realistisia konventioita käytetään fantasiassa ja kuinka paljon mielikuvitusta realismissa? Mikä eri kuvauksissa on subjektiivista, mikä enemmän tai vähemmän objektiivista ja miten lukijat itse

kuvaisivat omaa todellisuutta? Näin kirjallisuuden lukeminen voisi herättää lukijoissa kysymyksiä todellisuuden hahmottamisesta ja elämänkatsomuksesta.

5. *Kerronnan (epä)luotettavuus.* Kerrontaa ja sen mahdollista epäluotettavuutta harvoin yhdistetään mielikuvituksen tutkimukseen. Kuitenkin kerronnan epäluotettavuus pohjaa siihen, että voi kuvitella ja sen perusteella väittää asianlaidan olevan toisin. Sitä esiintyy eri muodoissa: puhutaan kertojan (epä)luotettavuudesta ja nykyisin myös henkilöhahmojen kyseenalaisesta luotettavuudesta, esimerkiksi fokalisoijina (ks. esim. Pettersson 2005b, 73–76). Koska kertojat ja henkilöhahmot ovat todellisten ihmisten tavoin erehtyväisiä ja kaikenlaiset petokset ja itsepetokset aina mahdollisia, kenen tahansa luotettavuutta voi epäillä. Eli keskeinen kysymys voisi olla, miten kertoja ja/tai henkilöhahmot käyttävät mielikuvitustaan esimerkiksi omaneduntavoittelussa tai elämänvalheen säilyttämisessä. Luotettavuuden määrittelyä kirjallisuuden tulkinnassa hankaloittaa myös se, että mimeettinen viittaussuhde toimii mielikuvituksen varassa, koska suoraa viittausta ei siis ole. Tietoisesti tai tiedostamattaan lukijat arvioivat aina kerronnan, kuvauksen ja/tai henkilöiden luotettavuutta etsimällä vastauksia sellaisiin kysymyksiin kuin ”Voiko tätä kertojaa, henkilöä tai kuvausta pitää uskottavana, todennukaisena, osuvana?” tai ”Jos voi, niin missä mielessä; jos ei voi, miksei?”. Luotettavuus riippuu myös tekijän auktoriteetista: runossa kuvauksen osuvuus on tärkeä seikka, ja se taas riippuu siitä, kuinka hyvin tekijä osaa kuvata vaikkapa maisemaa tai maiseman näkemisen tapaa. Proosan ja draaman lukijat puolestaan tarkkailevat kertojien ja/tai henkilöiden tekemisiä ja puhumisia, myös implisiittisiä, ja koettavat arvioida näiden luotettavuutta havaintojensa sekä monimutkaisten tulkinta- ja vertailuprosessien pohjalta. Oleellisia ovat myös teoksen tekijän vihjaukset siitä, kuka kertojista ja henkilöistä – jos kukaan – on luotettava ja missä mielessä.⁴ Toki tietoisuus auktoriteetin, osuvuuden ja luotettavuuden eri lajeista kirjallisuudessa saattaa johtaa vain siihen, että osoitetaan ne mekanismit, joiden avulla kirjailijat eri lajeissa (kirjallisissa ja muissa) asettavat erilaisia luotettavuusoletuksia ja sitten mahdollisesti tekevät ne naurunalaisiksi, mutta tämä saattaa olla tärkeää jo sinänsä. Aivan samoin kuin joidenkin edellisten näkökohtieni kohdalla myös tässä käyttämäni keskeiset käsitteet – auktoriteetti, osuvuus ja luotettavuus – ovat olleet kirjallisuudentutkimuksen kohteena, mutta niiden merkitykseen ja keskinäisiin suhteisiin liittyvä teoreettinen pohja puuttuu.

Niin elävässä elämässä kuin kirjallisuudessakin ihmiset suhtautuvat toisiinsa varovaisesti ja tarkkailevat eritoten tuntemattomien käytöstä: vastaan tulleiden ihmisten ja fiktiivisten henkilöiden on osoitettava luotettavuutensa, ennen kuin heihin voi alkaa luottaa; ja luottamuksen jo synnyttyäkin se voi koska tahansa horjua. Toisin sanoen myös kirjallisuutta lukiessa perusoletuksena on (monessa mielessä) usein epäluotettavuus pikemmin kuin luotettavuus. Ihmiset vain ovat tottuneet luotettavuuden konventioihin, minkä vuoksi olisi ehkä erikseen pidettävä mielessä, että niin tärkeitä kuin ne ovatkin, ne eivät silti ole enempää kuin konventioita. Joka tapauksessa kun epäluotet-

tavuudesta ja luotettavuudesta puhutaan, yhtä ei ole ilman toista (tai ainakaan ilman jotain tietoisuutta toisesta). Kuten edellä huomautin, arvioidessaan (epä)luotettavuutta kirjallisuudessa – ei vain proosassa – lukijat nojaavat kirjallisiin konventioihin, joiden tyypeistä ja käyttötavoista tarvitaan lisää tietoa. Myös kirjallisuudenopetuksessa epäluotettavuudesta olisi helppo esittää elävän elämän esimerkkejä ja herättää keskustelua siitä, miten kirjallisuuden avulla voi harjaantua tunnistamaan epäluotettavuuden merkkejä paitsi kirjallisuudessa myös mediassa, ihmisten käytöksessä ja puheissa.

Olemme siis nähneet, että mielikuvituksen tutkimus voi sopia yhteen sekä välineellisten että esteettisten kirjallisuuskäsitysten kanssa. Jos simulaatiivinen, eettinen ja empaattinen tapa suhtautua kirjallisuuteen pohjautuu ainakin jollakin tavoin mielikuvitukseen ja jos sellainen kirjallisuussuhde lisää yksilöiden mahdollisuuksia pysyä hengissä ja lisääntyä, ei ole epäilystäkään, etteikö mielikuvituksesta olisi monenlaista hyötyä. Kirjallisissa teoksissa mielikuvituksen luovuus ja leikillisuus näkyvät niin ilmeisellä tavalla, että esteettistenkin kirjallisuuskäsitysten kannattajien on nähtävä mielikuvituksen tutkimisen merkitys.

Johtopäätöksiä

Jos pitää paikkansa, että ihmiset yhdistelevät kertovaa ja kuvallista ainesta kognitiossaan monimutkaisten, mielikuvitukseen liittyvien prosessien kautta, on mahdollista päästä eteenpäin siitä yksinkertaistavasta käsityksestä, että ihmisen ajattelutapa voidaan selittää yhden mallin avulla, olipa kyse käsitteellisestä sulautumasta tai muusta yksittäisestä prosessista.⁵ Tämä olisi kognitiotieteessä pieni mutta merkittävä edistysaskel. Jos kirjallisuudentutkimus voisi kantaa kortensa kekoon ja selvittää, miten monin tavoin kielikuvat ja kertomukset kietoutuvat yhteen erilaisissa teksteissä, se voisi kiertää niin luonnontieteen kuin humanistisenkin tutkimuksen kärkeen.⁶ Koska kirjallisuuden tutkijat on koulutettu analysoimaan vaikeiden tekstien muotoseikkoja, tematiikkaa, kielikuvia ja tekstityyppejä, heillä on hyvät valmiudet viedä tutkimusta tähän suuntaan. Kirjallisuudenopetuksessa taas voitaisiin näyttää, kuinka tekstianalyttisille taidoille on käyttöä kirjallisuuden lisäksi monilla muillakin aloilla.

Samoin vuorovaikutus kirjailijan mielikuvituksen ja jaetun mielikuvituksen välillä on ollut kirjallisuustieteessä monella tapaa tärkeä. Perinteisesti on tutkittu kirjallisia vaikutteita, alluusioita ja kirjailijoiden elämää ja viime aikoina painopiste on siirtynyt erilaisiin tekstuaalisiin, intertekstuaalisiin ja ideologisiin kysymyksenasetteluihin. Kun yksilö kuvitellessaan turvautuu jaettuun mielikuvitukseen, hän prosessoi – eri tavoin ja usein toisten tuottamien teosten avulla – myös tosimaailmaan kuuluvia seikkoja, sellaisina kuin joku on ne tietynä aikana kuvitellut. Niinpä antropologi Laurence Goldman (1998, 18) osuu oikeaan teoksessaan *Child's Play*, vaikka muotoileekin kantansa varovaisesti:

Jos mielikuvitus tosiaan olisi suodatin, jonka avulla ihmiset havainnoivat omaa todellisuuttaan, silloin teeskentelyn, runouden tai näytelmäesityksen kaltainen mimeettinen toiminta pystyisi piirtämään maailmasta intiimin kartan.

Goldmanin tutkimuksessa merkittävää on hänen oivalluksensa siitä, miten ihmiset oppivat jakamaan inhimillisiä elämysmaailmoja ja kulttuureja – minkä prosessin monet piirteet usein ohitetaan – sekä siitä, miten teeskentely on oleellinen osa sekä aikuisten että lasten elämää (ks. myös Carruthers 2006, Skolnick & Bloom 2006). Jos kirjallisia ja muita elämyksiä (lauluja, loruja, ääneen luettuja kirjoja, leikkejä, esityksiä jne.) tarkasteltaisiin kasvamisen ja kehittymisen kannalta, se voisi auttaa selittämään ihmisen sopeutumiskykyä sekä sitä perimän ja ympäristötekijöiden yhteispeliä, jolle kirjallisuuden kirjoittaminen ja lukeminen perustuu (Dissanayake 2000, Miall & Dissanayake 2003). Jos kirjallisuus asetetaan entistä tarkemmin alkuperäiseen kontekstiinsa, yksilöllisen ja jaetun mielikuvituksen suhteen tutkiminen voi myös auttaa pitämään tulkinnallisen relativismin kurissa (Pettersson 2002, 2009). Ja jos kirjallisuudentutkimus pystyisi antamaan tarkemman kuvan siitä, kuinka ihminen kehittyy lukijana, opettajien olisi helpompaa tietää, missä vaiheessa koululaiset pystyvät omaksumaan erilaista kirjallisuutta. Näin voisi paremmin päättää, miten ja milloin mitään opetetaan, eikä vain äidinkielessä ja kirjallisuudessa vaan kaikissa oppiaineissa.

Jos mielikuvitusta ja sen suhdetta kirjallisuuteen tutkitaan tässä hahmottelemallani tavalla, se merkitsee, että huomioon on otettava sekä kirjallisten teosten esteettiset että välineelliset ominaisuudet – lukijoiden kirjoista saama viihdyke ja hyöty nimittäin perustuvat molemmat mielikuvitukseen. Silloin ehkä voitaisiin selittää entistä paremmin, miksi hyöty ja mielihyvä kulkevat käsi kädessä, sillä ihmisethän usein saavat iloa mielikuvituksensa käyttämisestä (paitsi pelätessään). Näin ei ole vain silloin, kun koetamme ymmärtää vitsejä tai ajattelemme luovasti vaan myös silloin, kun tulkitsemme kirjallisuutta ja koetamme ymmärtää, miksi todelliset ihmiset ja fiktiiviset henkilöt toimivat niin kuin toimivat. Tällainen tutkimus auttaisi myös osoittamaan, miten tärkeitä eri tutkimussuuntauksien kirjallisuudelle asettamat tehtävät ovat – onhan kirjallisuuden katsottu täyttävän ihmisen evoluutiosta juontuvia tarpeita. Lisäksi voitaisiin tarkentaa kuvaa siitä, miten eri suuntaukset suhteutuvat toisiinsa: simulatiivinen, empaattinen ja eettinen suuntaus ovat monin tavoin toisiinsa kytköksissä. Esimerkiksi tunteiden simulointi ja empatia kirjan henkilöitä kohtaan voi auttaa lukijoita ymmärtämään romaanin eettistä sisältöä. Kuten lyhyet esimerkkini ovat osoittaneet, sekä kirjallisia teoksia että niiden edustamia lajeja on mahdollista tutkia kiinnittämällä huomiota siihen, millä tavoin ne käyttävät mielikuvitusta. Parhaimmillaan kaiken opetuksen pitäisi olla opiskelijoille sekä kiinnostavaa että hyödyllistä. Opettaja, joka tuntee kirjallisuuden suoria ja epäsuoria hyötyjä, voi paremmin innostaa opiskelijoita lukemaan. Esimerkiksi *Harry Potter* -kirjoista voi oppia paljon brittiläisestä yhteiskun-

nasta, ihmisen hyvydestä ja pahuudesta, ystävydestä, (epä)luotettavuudesta ja myös hyvän kerronnan tunnuspiirteistä.

Lisäksi jos tutkitaan, miten mimesis ilmenee kirjallisuudessa ja muissa teksteissä, opitaan ymmärtämään paremmin tekstien käyttämiä retorisia keinoja – ja siten tekemään viisaampia valintoja globaalissa markkinataloudessa, jossa olemme jatkuvasti erilaisten viestien kohteena. Sama pätee myös auktoriteetin, osuvuuden ja luotettavuuden tarkasteluun: kirjallisuudentutkijoiden erikoisalaa on tulkita tekstien retorisia, muodollisia, ironisia ja epäluotettavia piirteitä, ja tätä osaamista voisi jakaa enemmän myös talous-, oikeus- ja luonnontieteiden opiskelijoille. (Itse asiassa monissa oikeus- ja lääketieteen oppilaitoksissa tutkintovaatimukseen kuuluu jo kirjallisuuden kurseja.) Kirjallisuudenopetus kaikilla tasoilla voisi näyttää, kuinka kaunokirjallisuus, mielikuvituksen aarreaitta, on vuosituhansia auttanut ihmisiä ymmärtämään paremmin itseään, kanssaihmiään ja yhteiskuntaansa – ja kuinka nautittavaa se samalla on. Tärkeintä on kuitenkin innostaa ihmisiä lukemaan, koska se on parhaita tapoja harjaannuttaa mielikuvitusta, ymmärrystä ja luovuutta.

Englanninkielisissä maissa englannin kielen laitokset ovat jo pitkään tarjonneet muille laitoksille kirjoittamisen kurseja. Itse ajattelen, että tällaisen perusopetuksen lisäksi tarvitaan uudenlainen monitieteinen oppiala, joka tutkisi mielikuvituksen aspekteja kognitiossa, kirjallisuudessa ja kirjallisuustieteessä. Jos tunnustettaisiin, miten keskeisesti mielikuvitus vaikuttaa kirjallisuuden lukemiseen ja kirjoittamiseen ja miten se liittyy ihmisen kognitioon yleensä, tämä voisi auttaa koko tieteenalaa kokemaan itsensä uudella tavalla hyödylliseksi ja sitoa sen tiiviimmin kuin koskaan aiemmin ihmistä koskevaan tutkimukseen. On selvää, ettei näin tapahdu laajassa mitassa ainakaan lähivuosina, ja todennäköisesti aloitteeni mielikuvituksen tutkimuksen puolesta saa osakseen epäilyä niin kirjallisuuden laitoksilla kuin muuallakin. Mutta alan nykytilanteessa, jossa humanististen tieteiden rahoitus vähenee ja hedelmällinen avoimuus eri tulkintoille on johtanut tulkintarelativismiin, tämä voisi tarjota kirjallisuuden tutkimukselle ja opetukselle tärkeän päämäärän tavoiteltavaksi.

Mielikuvituksen ”intiimi maailma” odottaa kartoittajiaan.

Suom. Aino Rajala.

Kiitän Aino Rajalaa ja Gaudeamusta artikkelin saattamisesta suomenkieliseen asuun ja FT Sanna Nyqvistiä rakentavista kommentteista.

Viitteet

¹ Tähän artikkeliin en pysty mahdollittamaan katsausta mielikuvituksen historiaan. Sellaisen olen aiemmin julkaissut (Pettersson 2002), ja suhteellisen kattavia yleiskatsauksia antavat mm. Richard Kearney (1988, 1998) teokset.

² Simulaatiota estetiikassa käsittelevät myös Mette Hjort ja Sue Laver (1997), Gregory Currie ja Ian Ravenscroft (2002) sekä Shaun Nichols (2006). Vrt. Lisa Zunshinen (2006) esiin tuoma mielen teoriaan pohjautuva näkemys.

³ Evolutiivista kirjallisuudentutkimusta on myös kritisoitu; ks. esim. Goodheart (2009) ja Kramnick (2011).

⁴ Australialainen filosofi Gregory Currie (2004, 134–52) on erottanut kiintoisalla tavalla toisistaan luotettavat ja epäluotettavat kertojat ja myös vahvan ja heikon epäluotettavuuden asteen sekä lyhyesti käsitellyt niitä suhteessa ei-kirjallisiin epäluotettavuuden tyyppeihin.

⁵ Vrt. Fauconnierin ja Turnerin (2003) kirjan nimi *The Way We Think*.

⁶ Tällä en tarkoita, että kirjallisuudentutkimus voisi luopua tulkinnan kysymyksistä vaan pikemminkin, että mielikuvituksen käyttötapojen tutkiminen voisi helpottaa paikantamaan tulkinnallisten erimielisyyksien piilevät syyt.

Lähteet

- ACKROYD, PETER 1996: *Blake*. Lontoo jne.: Minerva (ilm. alun perin 1995).
- BAL, MIEKE, *Narratology* 1985: *Introduction to the Theory of Narrative*. Trans. Christine van Boheemen. Toronto, Buffalo & Lontoo: University of Toronto Press.
- BUTLER, CHRISTOPHER 2005: *Pleasure and the Arts. Enjoying Literature, Painting, and Music*. Oxford jne.: Oxford University Press.
- CARROLL, JOSEPH 1995: *Evolution and Literary Theory*. Columbia & Lontoo: University of Missouri Press.
- CARROLL, JOSEPH 2004: *Literary Darwinism. Evolution, Human Nature, and Literature*. New York & Lontoo: Routledge.
- CARRUTHERS, PETER 2006: Why Pretend? Teoksessa Nichols 2006, 89–109.
- CARTER, RONALD 2004: *Language and Creativity. The Art of Common Talk*. Lontoo & New York: Routledge.
- CURRIE, GREGORY 2004: *Arts and Minds*. Oxford jne.: Clarendon Press, 2004.
- CURRIE, GREGORY & RAVENSCROFT, IAN 2002: *Recreative Minds. Imagination in Philosophy and Psychology*. Oxford jne.: Oxford University Press.
- DAVIS, TODD F. & WOMACK, KENNETH (TOIM.) 2001: *Mapping the Ethical Turn. A Reader in Ethics, Culture, and Literary Theory*. Charlottesville & Lontoo: University Press of Virginia.
- DISSANAYAKE, ELLEN 1988: *What Is Art For?* Seattle & Lontoo: University of Washington Press.
- DISSANAYAKE, ELLEN 1992: *Homo Aestheticus. Where Art Comes From and Why*. New York: The Free Press.
- DISSANAYAKE, ELLEN 2000: *Art and Intimacy*. Seattle & Lontoo: University of Washington Press.
- FAHNESTOCK, JEANNE 1999: *Rhetorical Figures in Science*. New York & Oxford: Oxford University Press.

- FAUCONNIER, GILLES & TURNER, MARK 2003: *The Way We Think. Conceptual Blendings and the Mind's Hidden Complexities*. New York: Basic Books (alun perin 2002).
- GENDLER, TAMAR SZABÓ 2006: Imaginative Resistance Revisited. *Teoksessa Nichols 2006*, 149–73.
- GLUCKSBERG, SAM (WITH A CONTRIBUTION BY MATTHEW S. MCGLONE) 2001: *Understanding Figurative Language. From Metaphors to Idioms*. Oxford jne.: Oxford University Press.
- GOLDMAN, ALVIN 2006: Imagination and Simulation in Audience Responses to Fiction. *Teoksessa Nichols 2006*, 41–56.
- GOLDMAN, L. R. 1998: *Child's Play. Myth, Mimesis and Make-Believe*. Oxford & New York: Berg.
- GOODHEART, EUGENE 2009: *Darwinian Misadventures in the Humanities*. New Brunswick, NJ, & Lontoo: Transaction.
- HALLIWELL, STEPHEN 2002: *The Aesthetics of Mimesis. Ancient Texts and Modern Problems*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- HEAL, JANE 2003: *Mind, Reason and Imagination. Selected Essays in Philosophy of Mind and Language*. Cambridge jne.: Cambridge University Press, 2003.
- HILL, CHRISTOPHER S. 2006: Modality, Modal Epistemology, and the Metaphysics of Consciousness. *Teoksessa Nichols 2006*, 205–235.
- HJORT, METTE & LAVER, SUE (TOIM.) 1997: *Emotion and the Arts*. New York & Lontoo: Oxford University Press.
- JOHANSEN, JØRGEN DINES 2002: *Literary Discourse. A Semiotic-Pragmatic Approach to Literature*. Toronto jne.: University of Toronto Press.
- JOUGHIN, JOHN J. & MALPAS, SIMON 2003: The New Aestheticism: An Introduction. *Teoksessa The New Aestheticism*. Toim. John J. Joughin & Simon Malpas. Manchester & New York: Manchester University Press, 1–19.
- KASTEN, MADELEINE 2005: Allegory. *Teoksessa Routledge Encyclopedia of Narrative Theory*. Toim. David Herman, Manfred Jahn & Marie-Laure Ryan. Lontoo & New York: Routledge, 10–12.
- KEARNEY, RICHARD 1988: *The Wake of Imagination. Toward a Postmodern Culture*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- KEARNEY, RICHARD 1998: *Poetics of Imagining. Modern to Post-modern*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- KEEN, SUZANNE 2007: *Empathy and the Novel*. Oxford jne.: Oxford University Press.
- KÖVECSES, ZOLTÁN 2005: *Metaphor in Culture. Universality and Variation*. Cambridge jne.: Cambridge University Press.
- KRAMNICK, JONATHAN 2011: Against Literary Darwinism. *Critical Inquiry* 37, 315–47.
- LEVIN, SAMUEL R. 1977: *The Semantics of Metaphor*. Baltimore & Lontoo: The Johns

Hopkins University Press.

MIALL, DAVID S., & DISSANAYAKE, ELLEN 2003: The Poetics of Babytalk. *Human Nature* 14, 337–64.

MILLS, MAGNUS 2006: *Explorers of the New Century*. Lontoo: Bloomsbury (alun perin 2005).

NICHOLS, SHAUN (TOIM.) 2006: *The Architecture of the Imagination. New Essays on Pretence, Possibility, and Fiction*. Oxford jne.: Clarendon Press.

NOVITZ, DAVID 1987: *Knowledge, Fiction, and Imagination*. Philadelphia: Temple University Press.

PETTERSSON, BO 1994: *The World According to Kurt Vonnegut. Moral Paradox and Narrative Form*. Turku: Åbo Akademi University Press.

PETTERSSON, BO 1996: The Pragmatics of Postmodern Fiction: The Nonreferential Fallacy. Teoksessa *Language and Literature Today. Proceedings of the XIXth Congress of the International Federation for Modern Languages and Literatures. Volume 1*. Toim. Neide de Faria. Brasília: University of Brasília, 199–207.

PETTERSSON, BO 2001: On LIFE IS A JOURNEY as a Link between Analogy and Narrative. Teoksessa *Language, Learning, Literature. Studies Presented to Håkan Ringbom*. Toim. Martin Gill, Anthony W. Johnson, Lena M. Koski, Roger D. Sell, & Brita Wärvik. English Department Publications 4. Turku: Åbo Akademi University, 199–214.

PETTERSSON, BO 2002: On the Study of Imagination and Popular Imagination: A Historical Survey and a Look Ahead. Teoksessa *Popular Imagination. Essays on Fantasy and Cultural Practice*. Toim. Sven-Erik Klinkmann. Turku: Nordic Network of Folklore, 11–50.

PETTERSSON, BO 2005A: Afterword. *Cognitive Literary Studies: Where to Go from Here*. Teoksessa Veivo jne. 2005, 307–22.

PETTERSSON, BO 2005B: The Many Faces of Unreliable Narration: A Cognitive Narratological Reorientation. Teoksessa Veivo jne. 2005, 59–88.

PETTERSSON, BO 2007: The Real in the Unreal. Mimesis and Postmodern American Fiction. *The European English Messenger* 16:1, 33–39.

PETTERSSON, BO 2009: Narratology and Hermeneutics: Forging the Missing Link. Teoksessa *Narratology in the Age of Interdisciplinary Narrative Research*. Toim. Sandra Heinen & Roy Sommer. Berlin & New York: Walter de Gruyter, 11–34.

PETTERSSON, BO 2011: Literary Criticism Writes Back to Metaphor Theory: Exploring the Relation between Extended Metaphor and Narrative in Literature. Teoksessa *Beyond Cognitive Metaphor Theory. Perspectives on Literary Metaphor*. Toim. Monika Fludernik. New York ja Lontoo: Routledge, 94–112.

POPE, ROB 2005: *Creativity. Theory, History, Practice*. Lontoo & New York: Routledge.

POTOLSKY, MATTHEW 2006: *Mimesis*. New York & Lontoo: Routledge.

- POUND, EZRA 1988: In a Station of the Metro. Teoksessa *The Norton Anthology of Modern Poetry*. 2nd ed. Toim. Richard Ellman & Robert O'Clair. New York & Lontoo: W. W. Norton, 381 (alun perin 1916).
- RICHARDS, I. A. 1926: *Principles of Literary Criticism*. Lontoo: Kegan Paul, Trench, Trubner & Co (alun perin 1924).
- RICOEUR, PAUL 1984: *Time and Narrative. Volume 1*. Käänt. Kathleen McLaughlin & David Pellauer. Chicago & Lontoo: The University of Chicago Press (alkuteos 1983).
- RICOEUR, PAUL 2003: *The Rule of Metaphor. The Creation of Meaning in Language*. Käänt. Robert Czerny, Kathleen McLaughlin & John Costello. Lontoo & New York: Routledge (alun perin 1977; alkuteos 1975).
- ROCHE, MARK WILLIAM 2004: *Why Literature Matters in the 21st Century*. New Haven & Lontoo: Yale University Press.
- SHORE, BRADD 1996: *Culture in Mind. Cognition, Culture, and the Problem of Meaning*. New York & Oxford: Oxford University Press.
- SKOLNICK, DEENA, & BLOOM, PAUL 2006: The Intuitive Cosmology of Fictional Worlds. Teoksessa Nichols 2006, 73–86.
- TALLIS, RAYMOND 1995: *Newton's Sleep. Two Cultures and Two Kingdoms*. Houndmills, Basingstoke, & Lontoo / New York: Macmillan / St. Martin's Press.
- TALLIS, RAYMOND 2000: The Difficulty of Arrival: Reflections on the Function of Art. Teoksessa *The Raymond Tallis Reader*. Toim. Michael Grant. Houndmills, Basingstoke & New York: Palgrave, 354–61.
- TURNER, MARK 1996: *The Literary Mind*. New York: Oxford University Press.
- Veivo, Harri, Pettersson, Bo & Polvinen, Merja (toim.) (2005). *Cognition and Literary Interpretation in Practice*. Helsinki: Helsinki University Press.
- WALTON, KENDALL 1990: *Mimesis as Make-Believe. On the Foundations of the Representational Arts*. Cambridge, MA, & Lontoo: Harvard University Press.
- WALTON, KENDALL 2006: On the (So-Called) Puzzle of Imaginative Resistance. Teoksessa Nichols 2006, 137–48.
- ZUNSHINE, LISA 2006: *Why We Read Fiction. Theory of Mind and the Novel*. Columbus: The Ohio State University Press.